Eduskunta
Lakivaliokunta

KAA 2/2019 vp Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi - Suostumus2018

Helsingin poliisilaitoksen lausunto Eduskunnan lakivaliokunnalle raiskauksen määritelmän muuttamisesta suostumusperusteiseksi

1 Yleistä

Eduskunnan lakivaliokunta on pyytänyt 6.11.2019 Helsingin poliisilaitokselta asiantuntijalausuntoa kansalaisaloitteesta, joka on otsikoitu "Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi". Lausunnossa käsiteltävät rikokset ovat raiskaus, törkeä raiskaus ja pakottaminen seksuaaliseen tekoon.

Helsingin poliisilaitos kannattaa raiskauksen määritelmän muuttamista suostumusperustaiseksi mutta ei kansalaisaloitteen 2/2019 muodossa.

Lainsäädännön tulee turvata ihmisen oikeutta omaan kehoonsa. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden korostamiseen seksuaalirikoslainsäädännössä velvoittaa myös Suomen ratifioima Istanbulin sopimus. Säännöstä muotoiltaessa on kuitenkin käytettävä erityistä harkintaa ja tarkkuutta. Lain soveltamisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, miten suostumus ja sen ilmaiseminen määritellään. Kansalaisaloitteen 2/2019 muotoilut etenkin suostumuksen määritelmän osalta ja muutenkin ovat monelta osin siinä määrin avoimia tulkinnoille, ettei säännösten soveltaminen käytäntöön todennäköisesti tuottaisi yhdenvertaista käytäntöä lain soveltamisessa.

Oikeusministeriö on asettanut 11.4.2019 työryhmän valmistelemaan rikoslain 20 luvun kokonaisuudistusta. Seksuaalirikoslainsäädäntöä on 2000-luvulla muutettu useita kertoja pistemäisesti, mikä tekee lain soveltamisesta haastavaa etenkin niissä lukuisissa tapauksissa, joissa rikos tulee poliisin tietoon pitkällä viiveellä tai joissa epäillyn rikoksen tekoajasta on kulunut reilusti aikaa. Siten rikoslain 20 luvun yksittäisten pykälien muuttamisen sijasta lukua tulisikin arvioida kokonaisuutena.

Lain on oltava sukupuolineutraali eikä ennakkokäsityksiä sukupuoleen sidotusta suostumuksen antamisesta tai suostumuksen puuttumisesta saa olla. Vaikka suuri osa raiskausten asianomistajista on naisia, myös muut sukupuolet joutuvat seksuaalisen väkivallan kohteeksi.

Kaikki poliisille tehtävät ilmoitukset seksuaalirikoksista eivät ole useista syistä johtuen aiheellisia eivätkä totuudenmukaisia. Kansalaisaloitteen mukaiset säädökset toisivat rangaistavuuden piiriin lähinnä sellaisia tekoja, joissa asianosaisilla on eriävä näkemys suostumuksen olemassa olosta. Suostumuksen puuttuminen ja sen käsillä oleminen on erittäin vaikeaa

näyttää jälkikäteisesti toteen. Kansalaisaloitteen mukaisen säädöksen soveltaminen ei tämän vuoksi olennaisesti muuttaisi vallitsevaa oikeustilaa. Riittämättömän näytön puuttuessa nykyistä useampi seksuaalirikos ei todennäköisesti päätyisi syyteharkintaan tai tuomioistuimen käsiteltäväksi.

2 Tyypilliset aikuisiin kohdistuneet seksuaalirikokset

Poliisin tietoon tulleissa aikuisiin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa on usein kysymys siitä, että omat ja toisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rajat tunnistetaan huonosti, eikä niinkään siitä, että toisen itsemääräämisoikeuden rajoja tietoisesti ja tahallisesti rikotaan.

Vastoin yleistä mielikuvaa esimerkiksi suurimmassa osassa poliisille ilmoitetuissa aikuisiin kohdistuneissa raiskausrikoksissa ei ole kyse sukupuoliyhteyteen pakottamisesta väkivaltaa käyttämällä. Esitutkinnassa käy monesti selville, ettei asianomistaja ole kyennyt päihtymyksen, unen, mahdollisiin aiempiin väkivaltakokemuksiinsa perustuvan pelkonsa tai muusta syystä ilmaisemaan tahtoaan. Usein epäilty kertoo esitutkinnassa, että on olettanut tai ymmärtänyt asianomistajan olleen seksuaalisessa kontaktissa omasta tahdostaan. Ylipäänsä poliisille tehdyistä aikuisiin kohdistuneita seksuaalirikoksia koskevista ilmoituksista välittyy osapuolten keinottomuus ymmärrettävään itsensä ilmaisemiseen ja toisen tulkitsemiseen niin kuin tämä on halunnut itseään tulkittavan. Kommunikaatiovaikeudet korostuvat entisestään ensimmäisiä seksikokemuksiaan hakevien nuorten kohdalla.

3 Suostumuksen ilmaisemiseen ja ymmärtämiseen liittyvää problematiikkaa

Suostumuksen määritelmän ja sen ilmaisemisen sisällyttämiseen lain säännökseen ja esitöihin on kiinnitettävä erittäin paljon huomiota. Jos suostumus katsotaan voitavan ilmaista myös kehollisesti esimerkiksi kosketukseen vastaamalla, jää mahdollisuus virheelliselle tulkinnalle ja asianosaisten eriävälle käsitykselle tilanteesta ja sen tulkinnasta. Se, mikä voidaan tarkoittaa suostumuksen puutteen kehollisiksi ilmaisuksi, kuten passiivinen käytös, voi toisen tulkinnan mukaan merkitä suostumuksen käsillä olemista.

Niin kauan kuin suostumuksen ilmaiseminen voi tapahtua suullisesti tai kehollisesti, suostumuksen ilmaisemisesta tai sen ilmaisematta jättämisestä ei jää rikosoikeudellisesti arvioiden juuri enempää todistusaineistoa kuin suuresta osasta nykyisiäkään RL 20 luvun 1 § 2 momentin mukaisia raiskausrikoksia. Tyypillisesti riidatonta on se, että sukupuoliyhteys on tapahtunut. Eriävät näkemykset koskevat sitä, oliko sukupuoliyhteys tapahtunut yhteisymmärryksessä vai asianomistajan tahdon vastaisesti. Koska väkivaltaa ei suurimmassa osassa tapauksista ole käytetty tai se on ollut lievää, kuten vartalon painolla vaikuttamista, ei ulkoisia väkivallan merkkejä ole. Mikäli ilmoituskin poliisille tehdään päivien viiveellä, eikä asianomistaja ole tapahtumasta muille kertonut, ollaan sana vastaan sana - tilanteessa.

4 Seksuaalirikosten näyttökynnys

Rikoksen näyttökynnys ei voi muuttua raiskaustunnusmerkistön muuttamisen kautta erilaiseksi kuin muissa rikoslajeissa. Suostumusperusteinen raiskaustunnusmerkistö toisi rangaistavuuden piiriin lähinnä sellaisia teko-

ja, joissa toisen osapuolen mukaan suostumus oli ja toisen mukaan ei, eikä muutakaan näyttöä tapahtumien kulkuun ole saatavissa. Syyteharkintaan tai tuomioistuimen käsiteltäväksi ei siten todennäköisesti päätyisi juurikaan aiempaa enempää rikoksia.

Esimerkiksi ehdotetun lain 1 § (raiskaus) 2 momentin g-kohdassa esitetään, että suostumuksen puute katsottaisiin olevan myös tilanteessa, jossa sukupuoliyhteys toteutetaan toisin kuin mihin henkilö on ymmärtänyt suostuvansa. Ennen sukupuoliyhteyden aloittamista osapuolille lienee hyvin harvoin selvää, millä tavalla sukupuoliyhteys tullaan toteuttamaan. Kyseessä on siis tyypillisesti sana sanaa vastaan -tilanne.

Ehdotetun lain 1 § (raiskaus) 2 momentin i-kohdan tarkoittamat olosuhteet, joissa on ilmeistä, että toinen henkilö ei voi pätevästi antaa suostumustaan, jäävät määrittelemättä. Myös ehdotetun lain 1 § (raiskaus) 3 momentin muotoilu jää merkitykseltään epäselväksi. Ehdotetussa muotoilussa suostumuksen puuttuminen jo sinällään riittää täyttämään raiskauksen tunnusmerkistön, joten tämän lisäyksen merkitys ei ole ymmärrettävissä.

Suostumusperustainen raiskaustunnusmerkistö mahdollistaisi rikosilmoitusten tekemisen huomattavasti nykyistä suuremmasta joukosta tekoja. Vaikka tehdyistä raiskausilmoituksista ei juuri aiempaa suurempi määrä päätyisi syyteharkintaan niiden ollessa sana sanaa vastaan -tilanteita, kaikille poliisille tehdyille ilmoituksille on tehtävä lainmukainen päätös. Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2013:96 mainitun välillisen näytön puuttuessa tyypillisesti poliisi esittää esitutkintaa rajoitettavaksi syyttäjälle ja syyttäjä päättää, rajoitetaanko esitutkinta suoritettuihin toimiin. Suostumusperustaisen lainsäädännön myötä lisääntyvä ilmoitusten määrä vaikuttaisi siis olennaisesti seksuaalirikoksia tutkivien poliisien sekä seksuaalirikossyyttäjien työmäärään.

5 Teini-ikäisten välisistä seksuaalirikosepäilyistä

Teini-ikäisten välisiin seksuaalirikosepäilyihin liittyy lisäksi runsaasti problematiikkaa. Usein on niin, että nuori asianomistaja on vasta tapahtuneen jälkeen kokenut tulleensa hyväksikäytetyksi. Myöhäinen reagoiminen voi johtua esimerkiksi siitä, että nuori ei myöhemmin kokenutkaan olleensa henkisesti tai fyysisesti valmis seksuaaliseen kanssakäymiseen. Lisäksi on mahdollista, että tapahtunut on saatettu ulkopuolisten tietoon tai nuoren vanhemmat ovat saaneet tietää tapahtuneesta, jolloin nuorelle voi syntyä tarve selittää jossain määrin yhteisymmärryksessäkin tapahtunut seksuaalinen toiminta rikokseksi.

Kun myös epäilty on alaikäinen, tulisi suostumuksen arviointiin kiinnittää erityistä huomiota myös hänen näkökulmastaan. Aikuisen voidaan olettaa kykenevän pitemmälle vietyyn suostumuksen ilmaisuun ja toisaalta toisen henkilön tulkitsemiseen kuin ensimmäisiä seksikokemuksiaan hakevan nuoren. Alaikäisyyden erityinen huomiointi käy ilmi myös voimassa olevan RL 20 luvun 7a § mukaisesta rajoitussäännöksestä.

6 Päihtymyksen merkityksestä

Merkittävässä osassa aikuisiin kohdistuneista seksuaalirikoksista osapuolet ovat olleet tekoaikaan päihtyneitä. Päihtymys alentaa estoja mutta myös vaikeuttaa itseilmaisua ja toisen tulkitsemista. Pohdittavaksi tulee esimerkiksi tilanne, jossa osapuolten päihtymys on ollut samanasteista, ja jossa kumpikin esitutkinnassa kiistää antaneensa suostumusta tapahtuneelle seksuaaliselle toiminnalle tai ei ainakaan sellaista muista.

Kaikkia sukupuolia tulisi arvioida samoin perustein ilman ennakko-oletuksia mahdollisesta suostumuksen antamisesta. Koska ei voida olettaa, että esimerkiksi heterosuhteessa mies olisi aina automaattisesti antanut aktille suostumuksensa ja nainen ei, tulisi edellä mainitun kaltaisessa tapauksessa kumpaakin kohdella rikoksesta epäiltynä.

7 Yllättävät kontaktitilanteet

Voimassa olevan lainsäädännön raiskaussäännösten soveltamisen ongelmakohdat liittyvät pitkälti tilanteisiin, joissa sukupuoliyhteys tai seksuaalinen teko on tapahtunut niin yllätyksellisesti, ettei asianomistajalla ole ollutkaan mahdollisuutta ilmaista tahtoaan sen suhteen tai tehdä vastarintaa.

Esimerkiksi poliisille on ilmoitettu hierontakäyntien aikana tapahtuneita sukupuolielimeen tunkeutumisia, joihin voimassa olevaa raiskaussäännös soveltuu huonosti, koska näissä tilanteissa väkivaltaa tai sen uhkaa ei ole käytetty eikä myöskään raiskaussäännöksen toista momenttia voida välttämättä soveltaa. Tällaisista teoista on tuomioistuimissa annettu tuomioita seksuaalisesta ahdistelusta vain siksi, ettei raiskauksen voimassa oleva tunnusmerkistö taivu tällaiseen tekomuotoon. Tämäntyyppisten tekojen osalta suostumusperustainen säätely parantaa merkittävästi nykyistä oikeustilaa.

8 Törkeän raiskauksen tunnusmerkistön muuttaminen suostumusperustaiseksi

Ehdotetun lain 2 §:ssä muutettaisiin myös törkeän raiskauksen tunnusmerkistö suostumusperustaiseksi. Etenkin lapsiin kohdistuneissa sukupuoliyhteyksissä ongelmallista on voimassa olevan lainsäädännön mukaan se, että raiskaustunnusmerkistön täyttyminen edellyttää lapselta kannanottoa seksuaaliseen toimintaan. Pientenkin lasten kohdalla voimassa olevan lainsäädännön mukaan törkeän raiskauksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää väkivallan käyttöä tai väkivallan uhkaa tai voimassa olevan rikoslain 20 luvun 1 § 2 momentin mukaista pelkotilasta tai vastaavasta aiheutunutta kyvyttömyyttä puolustautua tai ilmaista tahtoaan. Tänä vuonna voimaan tullutta rangaistussäännöstä törkeästä lapsenraiskauksesta ei siis myöskään voida soveltaa tilanteisiin, joissa alle 16-vuotiaaseen lapseen kohdistuu sukupuoliyhteys ilman siihen liittyvää pakottamista tai voimassa olevan rikoslain 20 luvun 1 § 2 momentissa kuvattua puolustuskyvytöntä tilaa.

Ongelmallisuus liittyy siihen, ettei lapselta voida missään olosuhteissa odottaa kannanottoa seksuaaliseen kanssakäymiseen. Alaikäinen lapsi ei voi antaa pätevää suostumusta sukupuoliyhteyteen aikuisen kanssa. Eten-

kään alakouluikäisiltä ja sitä nuoremmilta ei voida missään olosuhteissa odottaa minkäänlaista kannanottoa seksuaaliseen kanssakäymiseen, koska heillä ei lapsina voida olettaa olevan sellaisesta vielä ymmärrystä. Näin ollen pelkän sukupuoliyhteyden 12-vuotiaan tai sitä nuoremman kanssa pitäisi täyttää törkeän raiskauksen tunnusmerkistön, koska niin nuori lapsi ei voi ilmaista suostumustaan.

Ehdotetun lain 1 § (raiskaus) 2 momentin h-kohdan mukaan asianomistajan alle 18 vuoden ikä osoittaa sinällään, ettei asianomistaja voi antaa suostumustaan sukupuoliyhteyteen. Kyseistä kohtaa on täydennetty voimassa olevan lainsäädännön RL 20 luvun 7a § mukaisella rajoitussäännöksellä. Aloitteessa epäloogista on, että ehdotetun lain mukaan sukupuoliyhteys alle 18-vuotiaan kanssa on sellaisenaan rangaistavaa sekä perusmuotoisena että törkeänä tekomuotona. Voimassa olevaan lainsäädäntöön verrattuna kansalaisaloitteen mukaisessa muotoilussa törkeältä raiskaukselta ei myöskään edellytetä teon kokonaisarviointia.

9 Pakottaminen seksuaaliseen tekoon

Aloitteessa lakia tulisi myös seksuaaliseen tekoon pakottamisen tunnusmerkistö muuttaa suostumusperustaiseksi. Kaikki edellä kerrottu koskee soveltuvin osin myös kansalaisaloitteen muotoilua seksuaaliseen tekoon pakottamisen tunnusmerkistöksi.

10 Lopuksi

Yhteiskunnallinen keskustelu seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rajoista on erittäin tervetullutta ja tarpeellista. On tärkeää, että ihmisten ymmärrys suostumuksen ja sitä myöten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden merkityksestä kasvaa. Rikoslain 20 luvun uudistamisen tarve on tunnistettu ja luvun kokonaisuudistamisen valmistelu on jo aloitettu. Helsingin poliisilaitos pitää välttämättömänä, että lukua arvioidaan nimenomaan kokonaisuutena.

Seksuaalirikosten ennalta estäminen ja selvittäminen on vaikeaa ja työlästä. Kyse on vakavista ja sensitiivisistä asioista, joiden tutkintaan Helsingin poliisilaitos on pystynyt osoittamaan kohtuullisesti resursseja ja pitämään yllä asiakokonaisuuteen liittyvää yhteistyötä syyttäjien, sosiaaliviranomaisten ja muiden viranomaisten sekä kolmannen sektorin toimijoiden, kuten kansalaisjärjestöjen, kanssa. Ehdotettu lainsäädäntömuutos toisi rangaistavuuden piiriin kuitenkin huomattavan määrän uusia tekoja, mikä tulee olennaisesti lisäämään poliisin ja myös syyttäjien työmäärää ja siten vaikuttamaan myös muiden seksuaalirikosten tutkintaan ja syyteharkintaan.

Poliisipäällikkö
Poliisikomentaja Lasse Aapio

Apulaispoliisipäällikkö Heikki Kopperoinen

Asiakirja on sähköisesti allekirjoitettu asianhallintajärjestelmässä. Poliisi 12.11.2019 klo 14:11. Allekirjoituksen oikeellisuuden voi todentaa kirjaamosta.